

Utjecaj Marxa, Durkheima i Webbera na razvoj ekonomske sociologije

Kalčić, Andi

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:188205>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-02**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Fakultet ekonomije i turizma

«Dr. Mijo Mirković»

Andi Kalčić

**Utjecaj Marxa, Durkheima i Webera na razvoj
ekonomske sociologije**

Završni rad

Pula, 2017.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma
«Dr. Mijo Mirković»

Andi Kalčić

**Utjecaj Marxa, Durkheima i Webera na razvoj
ekonomske sociologije**

Završni rad

JMBAG: 0303043206

STUDIJSKI SMJER: POSLOVNA INFORMATIKA

PREDMET: EKONOMSKA SOCIOLOGIJA

MENTOR: doc. dr. sc. Saša Stjepanović

Pula, studeni, 2017.

IZJAVA O KORIŠTENJU AUTORSKOG DJELA

Ja, Andi Kalčić, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom „Utjecaj Marxa, Durkheima i Webera na razvoj ekonomske sociologije“ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 21.11.2017.

Potpis

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisan Andi Kalčić, kandidat za prvostupnika poslovne ekonomije, smjer poslovna informatika, ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljuje, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli, 21.11.2017.

Sadržaj

1. UVOD	1
2. NASTANAK EKONOMSKE SOCIOLOGIJE	2
2.1. KLASIČNA EKONOMSKA SOCIOLOGIJA	3
2.2. SUVREMENA EKONOMSKA SOCIOLOGIJA	3
3. ULOGA INTERESA U EKONOMSKOJ SOCIOLOGIJI	6
4. UTJECAJ KARLA MARXA NA RAZVOJ EKONOMSKE SOCIOLOGIJE	8
4.1. DRUŠTVENA STRATIFIKACIJA – MARKSISTIČKA PERSPEKTIVA	10
4.1.1. KLASE I KLASNA BORBA	10
4.1.2. MOĆ – MARKSISTIČKA PERSPEKTIVA	12
4.2. RELIGIJA KAO „OPIJUM ZA NAROD“	13
4.3. MARXOVO OTUĐENJE	14
KRAJ OTUĐENJA	16
5. UTJECAJ MAXA WEBERA NA RAZVOJ EKONOMSKE SOCIOLOGIJE	17
5.1. DRUŠTVENA STRATIFIKACIJA – WEBEROVSKA PERSPEKTIVA	18
5.1.1. TRŽIŠNA SITUACIJA	18
5.1.2. STATUSNA SITUACIJA	19
5.2. INSTITUCIJE	20
5.3. UTJECAJ RELIGIJE NA DJELOVANJE POJEDINCA	21
PROTESTANTIZAM KAO KORIJEN KAPITALIZMA	22
5.4. BIROKRACIJA I RACIONALIZACIJA	23
IDEALNI TIP BIROKRACIJE	24
5.5. WEBEROV UTJECAJ NA NOVU EKONOMSKU SOCIOLOGIJU	25
6. UTJECAJ EMILA DURKHEIMA NA RAZVOJ EKONOMSKE SOCIOLOGIJE	26
6.1. DRUŠTVENE MREŽE	28
6.2. PODJELA RADA	28
6.2.1. DRUŠTVENA SOLIDARNOST	29
6.2.2. ANOMIJA	31
7. ZAKLJUČAK	32
POPIS LITERATURE	33
SAŽETAK	34
SUMMARY	35

1. UVOD

U ovom završnom radu proučen je pojam ekonomske sociologije, razdoblja na koja se dijeli, nastanak ekonomske sociologije te pojam interesa koji je oblikovao ovu granu ekonomske analize. Analizirani su rad i djelovanje ekonomista Maxa Webera, Emila Durkheima i Karla Marxa te njihovi glavni radovi koji su uvelike doprinijeli razvoju ekonomske sociologije.

Na početku rada ukratko su objašnjeni začetci ekonomske sociologije i dva razdoblja na koja se dijeli, a to su klasična i suvremena ekonomska sociologija. Glavni dio rada odnosi se na djelovanje tri najvažnije ličnosti ekonomske sociologije, ali i sociologije općenito. To su Marx, Weber i Durkheim. Sva trojica dali su svoj doprinos u razvoju ekonomske sociologije, a najviše Max Weber koji je u svojim ranim radovima postavio temelje rane ekonomske sociologije. Karl Marx u svojim je djelima pisao gotovo o svemu što se tiče društva i društvene zajednice te ga se smatra jednim od najvećih i najvažnijih mislioca u povijesti čovječanstva. Marx se u svojim radovima fokusirao na rad i proizvodnju te na društvene klase. Oštro je kritizirao kapitalizam u kojemu su sredstva za proizvodnju u vlasništvu kapitalista dok radnici posjeduju samo svoj rad. Njegova ideja je bila da društvom trebaju upravljati radnici te da sredstva za proizvodnju trebaju biti u zajedničkom vlasništvu. Tada bi svi članovi društva imali isti odnos prema sredstvima za proizvodnju i pojavilo bi se besklasno, komunističko društvo. Marxov povijesni materijalizam pokušao je pokazati kako ekonomske sile utječu na strukturu društva na temeljnoj razini. Za razliku od Marxa i Webera, Emile Durkheim je manje pisao o ekonomskim temama, ali i on je imao veliki utjecaj na razvoj ekonomske sociologije svojim najznačajnijim djelom *Podjela društvenog rada* koji je analiziran u daljnjem tekstu. Pri pisanju rada korištene su povijesna, induktivna i deskriptivna znanstvena metoda.

2. NASTANAK EKONOMSKE SOCIOLOGIJE

Ekonomska sociologija nastala je kao novi pristup u analizi ekonomskih pojava posebno naglašavajući ulogu koju gospodarska struktura i institucije imaju na društvo, kao i utjecaj koji društvo ima na prirodu gospodarskih struktura i institucija. Govoreći o razlici ekonomije i sociologije, sociolozi prvenstveno vide tržišta kao institucije, dok se ekonomisti fokusiraju na problem oblikovanja cijena. U odnosu na ekonomiste, sociolozi su posvetili znatno manje pozornosti tržištima. Ekonomska sociologija je proučavanje društvenih uzroka i posljedica različitih ekonomskih pojava. Nastala je na prijelazu u 20. stoljeće i razvija se sve do danas.

„Postoje četiri područja ekonomske analize, od kojih je ekonomska sociologija dodana kao posljednje - četvrto. Možemo reći kako ekonomska sociologija spada pod okrilje ekonomske analize koja joj je po svome rangu nadređena, što zapravo znači da sociološko razumijevanje ekonomskog života u konačnici služi krajnjim i općim zadaćama ekonomske analize.¹ “

Od svog nastanka, ekonomska je sociologija doživjela dva vrhunca: u razdoblju od 1890. do 1920. godine, odnosno u doba kada su se svi sociolozi zanimali za ekonomiju i pisali o njoj te od početka 1980. godine pa nadalje. Naziv ekonomska sociologija može se naći u djelima Durkheima i Webera iz razdoblja 1890-1920, a prvi puta zabilježen je 1879. godine u jednom radu britanskog ekonomista Jevonsa. Međutim, postoji još nekoliko djela iz razdoblja prije 1890-1920. koja na razne načine predoznavaju spoznaje iz ekonomske sociologije.²

Početak 1840-ih Karl Marx je pokušao razumjeti ekonomske podloge klasnih odnosa i političke aktivnosti. Do kraja 19. stoljeća, Max Weber proučavao je podrijetlo ekonomskih institucija i ekonomsko ponašanje, a Durkheim rast kapitalističke podjele rada. Zatim, između 1920. i 1980., sociolozi su se okrenuli od proučavanja ekonomskog ponašanja. Proučavali su gospodarske institucije, kao što su tvrtke i sindikati, ali ne i ponašanje u tim institucijama. Od oko 1980. sociolozi su se vratili na

¹ Rade Kalanj, Ekonomska sociologija i problem tržišta, Zagreb, 2010., str. 306.

² Swedberg, R.: **Načela ekonomske sociologije**, Mate d.o.o., Zagreb, 2006., str. 1.

temu ekonomskog ponašanja nakon čega je ekonomska sociologija, sredinom 80-ih opet oživjela. Ekonomsku sociologiju s toga možemo podijeliti na dva razdoblja:

1. klasično razdoblje ekonomske sociologije,
2. suvremena ekonomska sociologija ili "nova ekonomska sociologija".³

2.1. KLASIČNA EKONOMSKA SOCIOLOGIJA

Klasična ekonomska sociologija nastala je između 1890. i 1920. godine. Najvažnija djela koja vežemo za njezin nastanak su Durkheimov „*O podjeli društvenog rada*“ Simmelova „*Filozofija novca*“ i daleko najvažnije djelo s područja ekonomske sociologije Weberova „*Ekonomija i društvo*“. Klasično se razdoblje odnosi na modernost i sastavne aspekte, a to su racionalizacija, sekularizacija, urbanizacija, društvena stratifikacija i tako dalje. Budući da je sociologija nastala prvenstveno kao reakcija na kapitalističku modernost, ekonomija je imala ulogu u klasičnom sociološkom istraživanju. U klasičnoj se ekonomskoj sociologiji najviše raspravljalo o radovima Marxa, Webera i Durkheima, te Tocquevillea i Simmela. Međutim, moramo istaknuti Maxa Webera čiji su radovi temelj rane ekonomske sociologije i on je taj koji je prvi pokušao sustavno razraditi ekonomsku sociologiju. Ekonomska sociologija odlično se razvijala u vrijeme klasika, ali je nakon 1920. godine polako oslabjela te nije oživjela sve do 80-ih godina 20. stoljeća. Još uvijek nije sasvim jasno zašto se to dogodilo, ali smatra se da je vjerojatno zbog toga što ni Weber ni Simmel nisu imali studente koje je zanimala ekonomska sociologija. S Durkheimom je bilo drugačije zato jer je on imao neke studente koji su pisali o ekonomskim temama, ali i Durkheimova vrsta ekonomske sociologije također je oslabjela.

2.2. SUVREMENA EKONOMSKA SOCIOLOGIJA

U razdoblju slabljenja ekonomske sociologije, između 1920. i 1980. godine nastalo nekoliko važnih radova iz tog područja od kojih su najvažniji radovi Talcotta Parsonsa, Josepha Schumpetera i Karla Polanyija. Ne može se jasno utvrditi zašto je ekonomska

³ Swedberg, R.: **Načela ekonomske sociologije**, Mate d.o.o., Zagreb, 2006., str.2

sociologija, nakon toliko godina, odjednom opet oživjela sredinom 80-ih. Puno je čimbenika koji su imali utjecaj na njezino ponovno oživljavanje kako unutar područja sociologije tako i izvan njega. Poslije stupanja na vlast predsjednika Reagana, u Americi je popularnost stekla jedna nova neoliberalna ideologija, koja je ekonomiju postavila u središte društva. Ekonomisti su počeli mijenjati tradicionalno razgraničenje između sociologije i ekonomske znanosti.

Tijekom 80-ih godina 20.st. nova ekonomska sociologija imala je samo jedno uporište, a to je bilo Državno sveučilište Sunny Brook u New Yorku, gdje su djelovali Mark Granovetter, Michael Schwartz i njihovi studenti, a kasnije se proširila na mnoga poznata sveučilišta kao što su Cornell, Berkeley, Princeton, Stanford, Northwestem. Tih je godina nova ekonomska sociologija uspjela izgraditi čvrste institucionalne temelje za svoje područje. Nova ili suvremena ekonomska sociologija prvo se proširila po Americi, dok se po Europi počela širiti tek nedavno.⁴

Suvremena ekonomska sociologija može uključivati studije svih suvremenih društvenih aspekata ekonomskih pojava. Ekonomska sociologija se stoga može smatrati poljem u sjecištu ekonomije i sociologije. Česta pitanja istraživanja u suvremenoj ekonomskoj sociologiji uključuju:

- društvene posljedice ekonomske razmjene,
- društvena značenja koja oni uključuju,
- društvene interakcije koje olakšavaju ili ometaju.

U današnjem modernom svijetu, ekonomska sociologija se koristi uglavnom za analiziranje tvrtke. Postoji nekoliko važnih pristupa koji se mogu koristiti u analiziranju modernih tvrtki i u ekonomskoj znanosti i u sociologiji. U ekonomskoj znanosti postoji teorija o tvrtki i organizacijska ekonomija (uglavnom teorija o agentstvu i transakcijska troškovna analiza). Da bi se razvila realistična i razrađena sociologija tvrtke, svakako je važno ojačati ekonomsku sociologiju.

Ekonomska analiza bavi se pitanjem kako se ljudi ponašaju u bilo kojem vremenu i do kojih ekonomskih posljedica dovodi njihovo ponašanje. Ako ljudsko ponašanje

⁴ Ibid, str. 46.

definiramo dovoljno široko da uključuje ne samo akcije, motive i sklonosti već i društvene institucije koje su važne za ekonomsko ponašanje kao što su država, nasljeđivanje vlasništva, ugovor, itd., ta nam izreka stvarno kaže sve što nam treba.⁵ Osim za analiziranje tvrtke, koristi se i za analiziranje tržišta, za analiziranje politike i države. Dakle, možemo reći kako je ekonomska sociologija vrlo uspješno primijenila organizacijsku teoriju u istraživanju mnogih važnih tema u ekonomskom životu, poput strukture tvrtki, veza između korporacija i njihovih okruženja, i slično.

⁵ Kalanj, R.: **Ekonomska sociologija i problem tržišta**, Soc. ekol. Vol. 19, No. 3, Zagreb, 2010. str. 307

3. ULOGA INTERESA U EKONOMSKOJ SOCIOLOGIJI

Tijekom 17. stoljeća, osobito u sklopu francuske moralne filozofije, mislioci poput La Rochefoucaulda i Pascala razvili su psihološki pojam interesa. Uloga interesa u ljudskim djelovanjima također je fascinirala nekolicinu filozofa iz 18. stoljeća, prije svega Davida Humea, što je očito u njegovoj *Raspravi o ljudskoj prirodi* kao i u *Ogledima*. „Primjerice, Hume je odbacio zamisao da su interesi nekako određeni, jednom zauvijek, i da su proizvod ljudske prirode i biologije: *“Iako interes može vladati nad ljudima, ipak sam interes, kao i sva ljudska djelovanja, sasvim ovisi o mnijenju”*. Naziv „interes“ izvorno je ekonomske prirode, a u povijesti se pojavljuje u područjima kao što je rimski zakon. Tada je pojam „interes“ imao je ograničeno značenje te je zauzimao sporedno mjesto u tadašnjim raspravama. Međutim, to se promijenilo kad se taj pojam počeo koristiti u političkom životu.“⁶

Primjena pojma interesa u ekonomskoj analizi ima nekoliko prednosti. Ako ne obratimo pažnju na interese, postoji opasnost da ne shvatimo silu koja leži u osnovi akcija. To zašto ljudi idu na posao svaki dan i to što pokreće svako pojedino privatno poduzeće ponajprije je ekonomski interes. Pojmovi moći i izvora moći obuhvaćaju neke iste pojave kao i interes, ali svakako ne sve. Interesi mogu uvelike pomoći u objašnjavanju zašto je izabran jedan smjer akcije, a ne neki drugi. Dok neke alternative mogu biti vrlo privlačne pojedincu zbog njegovih interesa, druge ga možda uopće ne interesiraju. Drugim riječima, interesi utječu na odluku pojedinca, odnosno na njegov izbor.⁷ Weber ističe da materijalni i idejni interesi vladaju ljudskim ponašanjem što bi značilo da interesi pokreću ljudske akcije, ali da će način na koji pojedinci vide svijet odlučiti u koji će opći smjer te akcije krenuti.

To da su i ekonomisti uvidjeli korisnost pojma interesa očito je iz nekoliko odlomaka iz *Bogatstva naroda* autora Adama Smitha. Smith je sugerirao i da pojedinačni interesi nekako na kraju unapređuju opći interes, kao da ih vodi kakva “nevidljiva ruka”. No iako je Smitha fascinirala pozitivna uloga samointeresa, bio je jako svjestan da pojedinca pokreću i drugi interesi, osim samointeresa. Primjerice, u prvom retku svog djela *Teorije moralnih osjećaja*, on napominje: *“Koliko god se može pretpostaviti da je*

⁶ Swedberg, R: op. cit., str.5

⁷ Ibid, str.6

*čovjek sebičan, u njegovoj prirodi očito postoje neka načela zbog kojih se zanima za sudbine drugih, i zbog kojih mu njihova sreća postaje potrebnom, iako on od nje ne dobiva ništa, osim užitka da ju gleda”.*⁸

Pojam interesa bio je ključan u analizama velikih mislioca kao što su bili John Stuart Mill i Alexis Clérel de Tocqueville. Potkraj 19. stoljeća ekonomisti su počeli ograničavati taj pojam na ekonomske interese, a napokon su ga počeli i zamjenjivati drugim pojmovima, kao što su korisnost i preferencije. Ekonomski je interes postao odlikom „homo economicusa“, to jest izoliranoga ekonomskoga čovjeka, koji sve zna i maksimalizira svoju korist. Umjesto da sugerira hipoteze za empirijsko proučavanje, sada je analiza počinjala i završavala s interesima (s ekonomskim interesima).⁹

⁸ Ibid, str.3

⁹ Ibid, str.3

4. UTJECAJ KARLA MARXA NA RAZVOJ EKONOMSKE SOCIOLOGIJE

Karl Marx rođen je 5. svibnja 1818. u Trieru, Pruska (današnja Njemačka). Školovao se kod kuće do srednje škole, a 1835. u dobi od 17 godina upisao se na Sveučilište u Bonnu u Njemačkoj gdje je studirao pravo na nagovor njegovog oca. Marx je, međutim, bio mnogo više zainteresiran za filozofiju i književnost pa se 1836. upisuje na berlinsko sveučilište gdje se pridružuje krugu briljantnih i ekstremnih mislioca koji su proučavali religiju, filozofiju, etiku i politiku, a njihove se ideje prepoznaju i dan danas. Karl Marx poznat je po kritikama društvenih, ekonomskih i političkih implikacija industrijskog kapitalizma, koje je izražavao u svojim najvažnijim djelima, a to su *Manifest Komunističke partije* (1848.) kojeg je napisao zajedno s Engelsom i *Kapital* (1867.).

Nakon školovanja Marx se okrenuo novinarstvu te 1842. postaje urednik liberalnih novina Kölna *Rheinische Zeitung*, ali je već sljedeće godine, berlinska vlada zabranila objavljivanje istih. Nakon toga, Marx je proveo dvije godine u Parizu, gdje je prvi put susreo svog suradnika Friedricha Engelsa. Međutim, progonjen je iz Francuske od strane onih koji su se suprotstavili njegovim idejama te se 1845. preselio u Bruxelles gdje je osnovao Njemačku radničku stranku i bio aktivan u Komunističkoj ligi. Tamo se Marx umrežio s drugim ljevičarskim intelektualcima i aktivistima i napisao svoje najpoznatije djelo *Manifest Komunističke partije*. Nakon što je ponovno prognan iz Belgije, Marx se konačno naselio u Londonu gdje je ostatak svog života proveo kao prognanik bez državljanstva. Od 1852. do 1862. bio je dopisnik za New York Daily Tribune za koji je napisao ukupno 355 članaka.

Marx je bio zaokupljen ulogom ekonomije u društvu pa je razvio teoriju u kojoj je ekonomija određivala opću evoluciju društva. Tvrdio je da je materijalni interes to što pokreće ljude u svakodnevnom životu što je također određivalo strukturu i evoluciju društva općenito. Marx je razvijao strogo znanstveni pristup prema društvu, no njegove su ideje bile prožete njegovom političkom željom da promijeni svijet. Tako je nastao marksizam kojeg se definira kao mješavinu političke ideologije i društvene znanosti koje zajedno čine jedinstvenu doktrinu.¹⁰

¹⁰ Ibid, 5.

Marxovo polazište u njegovim radovima jesu rad i proizvodnja. Ljudi moraju raditi da bi živjeli što je točno za sva društva. Prema jednom središnjem odlomku u *Kapitalu*, “Rad je nužno stanje za postojanje ljudskoga roda, neovisno o svim vrstama društva”. Materijalni su interesi univerzalni, a rad je po prirodi društven, ne individualan, jer ljudi moraju međusobno surađivati da bi opstali.¹¹

Marx je izrazito kritizirao ekonomiste koji su u svojim analizama polazili od izdvojenoga pojedinca te je uvijek je govorio o “društvenim pojedincima” kako bi istaknuo da je pojedinac uvijek povezan s drugim ljudima. Za Marxa su najvažniji kolektivni odnosno klasni interesi koji će se ostvariti jedino ako ljudi sebe prepoznaju kao pripadnike određene klase.

Ekonomska znanost, filozofija i pravo ne predstavljaju samostalne pokušaje shvaćanja ljudskog društva, kako njihovi praktičari obično tvrde, nego su, prema Marxu, dio klasne borbe i odražavaju to što se zbiva u ekonomiji. Drugim riječima, ekonomska znanost, filozofija i pravo odražavaju interese različitih klasa, no pošto njihovi praktičari nisu toga svjesni, njihova područja istraživanja imaju tendenciju pretvoriti se u “ideologiju”. Jedna dobra odlika Marxova pristupa jest njegov realizam i uvid u shvaćanju siline kojom su ljudi tijekom povijesti bili spremni boriti se za svoje materijalne interese. Također je pridonio shvaćanju načina kako velike skupine ljudi, sa sličnim ekonomskim interesima, u stanovitim okolnostima iskazuju sklonost prema udruživanju u nastojanju da ostvare svoje interese. Nakon što je povezo pojam klase s ekonomskom strukturom gospodarstva, lako se kretao od razine pojedinoga radnika do razine kapitalizma u cjelini. Marx se također uvelike trudio ostati u toku razvitka ekonomske znanosti, a treba mu odati priznanje da je otkrio mnoga područja društvenoga ponašanja koja su, suprotno tadašnjim mišljenjima, doista bila pod utjecajem ekonomskih interesa. Pravo, ekonomika, filozofija i tako dalje redom su pod utjecajem ekonomskih interesa. Na lošoj strani, s gledišta ekonomske sociologije, Marx je ozbiljno podcijenio ulogu koju drugi interesi, osim ekonomskih, igraju u ekonomskom životu. Nije moguće obraniti njegovu misao da ekonomski interesi u posljednjoj instanci određuju to što se zbiva u društvu.¹²

¹¹ Ibid, str. 10.

¹² Ibid, str. 10.

Marx je svojim radom nastojao osigurati opći teorijski okvir za razumijevanje dinamike kapitalizma, ali je kritizirao političke ekonomiste zbog njihovog naivnog shvaćanja kako je tržište proizvelo klasni antagonizam. Marxova opća teorija ekonomskog razvoja predložila je stavljanje klase u središte analize i postavila neizbježni pad kapitalizma koji bi se zamijenio socijalizmom.

4.1. DRUŠTVENA STRATIFIKACIJA – MARKSISTIČKA PERSPEKTIVA

Društvena stratifikacija je poseban oblik društvene nejednakosti, a tiče se postojanja uočljivih društvenih skupina koje su rangirane jedna iznad druge u smislu faktora kakvi su prestiž i bogatstvo. Marksističke perspektive su radikalna alternativa funkcionalističkim glede društvene stratifikacije. Marksisti smatraju stratifikaciju strukturom koja ne integrira društvo, već ga razdvaja te ju vide kao mehanizam kojim jedni iskorištavaju druge, a ne kao sredstvo unapređivanja kolektivnih ciljeva. Marksisti se usredotočuju na društvene slojeve, a ne na društvenu nejednakost općenito. Iz marksističke perspektive, sustavi stratifikacije proizlaze iz odnosa društvenih skupina prema sredstvima za proizvodnju. Marx je koristio pojam „klase“ kako bi govorio o glavnim slojevima u svim sustavima stratifikacije, premda bi većina sociologa zadržala taj pojam samo za slojeve u kapitalističkom društvu. S marksističkog stajališta, klasa je društvena skupina čiji članovi imaju isti odnos prema sredstvima za proizvodnju. Marx tvrdi da u kapitalističkom društvu postoje dvije klase, a to su: buržoazija ili kapitalistička klasa i proletarijat ili radnička klasa čiji članovi posjeduju samo svoj rad kojeg iznajmljuju buržoaziji u zamjenu za nadnice.¹³

4.1.1. KLASE I KLASNA BORBA

Marxove teorije o društvu, ekonomiji i politici, koje su zajednički poznate kao marksizam, tvrde da cijelo društvo napreduje kroz dijalektiku klasne borbe. Bio je jako kritičan prema društveno-ekonomskom obliku društva, kapitalizmu, koji je nazvao "diktatu buržoazije", vjerujući da ga rukovode bogataši srednje i gornje klase isključivo za vlastitu korist. Pod socijalizmom je tvrdio da će društvom upravljati radnička klasa u onome što je nazvao "diktaturom proletarijata". Dok je Marx ostao relativno nepoznat

¹³ Haralambos, M., Holborn, M.: **Sociologija (teme i perspektive)**, Golden marketing, Zagreb, 2002.,str.41

lik u svom životu, njegove su ideje i ideologija marksizma počele snažno utjecati na socijalističke pokrete nedugo nakon njegove smrti.¹⁴

Marx je vjerovao da je klasna borba pokretačka snaga društvene promjene. Postavio je tvrdnju da je povijest svih društava sve do danas povijest klasnih borbi. Klasne borbe u povijesti bile su između manjina. Kapitalizam se, primjerice razvio iz borbe između feudalne aristokracije i nove kapitalističke klase a obje su skupine po brojnosti činile manjinu stanovništva. Velike povijesne promjene su značile zamjenu jednog oblika privatnog vlasništva drugim i jednog tipa proizvodne tehnike drugom. Kapitalizam je uključivao zamjenu zemlje u privatnom vlasništvu i poljoprivredne ekonomije kapitalom u privatnom vlasništvu i industrijskom ekonomijom. Marx je vjerovao da klasna borba koja će promijeniti kapitalističko društvo neće uključiti niti jedan takav proces. Protagonisti će biti buržoazija i proletarijat odnosno manjina protiv većine. Vjerovao je i da će se privatno vlasništvo zamijeniti zajedničkim vlasništvom te da će industrijska proizvodnja ostati osnovnom tehnikom proizvodnje u novom društvu. Smatrao je da će osnovne kontradikcije sadržane u kapitalističkom ekonomskom sustavu dovesti do njegove konačne destrukcije. Proletarijat će zbaciti buržoaziju i prigrabiti sredstva za proizvodnju, izvor moći. Budući da će svi članovi društva tada imati isti odnos prema sredstvima za proizvodnju, pojavit će se besklasno društvo. Komunističko društvo, koje će, tvrdi Marx zamijeniti kapitalizam, neće imati nikakvih proturječja, nikakvih sukoba interesa i stoga se neće mijenjati.¹⁵

Marx je razlikovao „klasu po sebi“ i „klasu za sebe“. Klasa po sebi jednostavna je društvena skupina čiji članovi imaju isti odnos prema sredstvima za proizvodnju te je tvrdio da društvena skupina postaje u potpunosti klasa tek kad postane klasa za sebe.

Vjerovao je da će sljedeći aspekti kapitalističkog društva na kraju dovesti do toga da se proletarijat razvije u „klasu za sebe“:

- Kapitalističko društvo po svojoj je naravi nestabilno, temelji se na kontradikcijama i antagonizmima koji mogu biti riješeni samo njegovom promjenom. Sukob interesa između buržoazije i proletarijata ne može biti riješen unutar okvira kapitalističke ekonomije.

¹⁴ Ibid, str. 489

¹⁵ Ibid, str. 482

- Marx je vjerovao da će ovu prvu kontradikciju istaknuti druga kontradikcija između društvene proizvodnje i individualnog vlasništva. Razvitkom kapitalizma radnička snaga sve se više zapošljavala u velikim tvornicama gdje je proizvodnja bila društveni pothvat. Društvena proizvodnja koja je u proturječju s individualnim vlasništvom osvjetljava eksploataciju proletarijata. Društvena proizvodnja radnicima olakšava da se organiziraju protiv kapitalista, komunikaciju i ohrabruje priznavanje zajedničkih okolnosti i interesa.¹⁶

4.1.2. MOĆ – MARKSISTIČKA PERSPEKTIVA

Karl Marx definirao je moć ne samo kao prisilu nego kao sposobnost oblikovanja toga kako drugi gledaju na svijet i na svoje interese. Od svitanja kapitalizma, uspješni poduzetnici i menadžeri govorili su svijetu da je najbolji način vođenja poslovanja upravo njihov način. Uspjeh sam po sebi daje tim ljudima ovlasti da definiraju što je racionalno ponašanje. Karl Marx je rekao da postoji ograničena količina moći u društvu, koju može održati samo jedna osoba ili grupa u isto vrijeme. Te su "grupe" radničke i vladajuće klase. U kapitalizmu vladajuća klasa drži svu moć i koristi je za iskorištavanje radničke klase. Marx je smatrao da je struktura društva određena prirodom njegovog gospodarstva ili njegove "ekonomske baze". Dakle, ako je ekonomija kapitalistička, ostatak društva djelovat će pod kapitalističkim vrijednostima. To je zato što kapitalizam diktira da vladajuća klasa posjeduje sredstva za proizvodnju, što znači da mogu kontrolirati svoje radnike, zato mnoge zemlje imaju svu moć koncentriranu u rukama vladajuće klase.

Marksisti tvrde da vladajuća klasa koristi svoju moć kako bi socijalizirala radničku klasu u svoju korist. To je poznato kao "lažna svijest", budući da radnička klasa ne shvaća da su prihvatili ideologiju vladajuće klase kao svoju i tako radnička klasa dopušta da vrijednosti i moral vladajuće klase budu univerzalno prihvaćeni u društvu odnosno osigurava da vladajuća klasa zadrži moć. S marksističkog stajališta, uporaba moći da bi se izrabljivalo druge definirana je kao prisila. Ona se smatra nelegitimnom upotrebom moći, s obzirom na to da prisiljava podložnu klasu da se pokori situaciji koja se protivi njezinim interesima. Iz toga slijedi da bi jedini način da se ljudima vrati moć bilo zajedničko vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju. Marx tvrdi kako bi u

¹⁶ Ibid, str. 45

komunističkim društvima moć bila ravnopravno raspodijeljena među cjelokupnom populacijom, budući da bi sredstva za proizvodnju bila u zajedničkom vlasništvu, a ne u vlasništvu pojedinaca.¹⁷

4.2. RELIGIJA KAO „OPIJUM ZA NAROD“

Što se tiče religije, Marx tvrdi da ekonomski sustav u znatnoj mjeri oblikuje vjerovanja pojedinaca odnosno da ekonomija određuje oblik religije koji će biti dominantan u društvu. U svojoj viziji idealnog, komunističkog društva, Marx „ne vidi“ mjesta za religiju jer za njega religija predstavlja samo iluziju koja olakšava probleme i patnje što ih uzrokuju izrabljivanje i tlačenje, a tih pojmova također nema u Marxovom komunizmu. Za Marxa religija je niz mitova koji opravdavaju i ozakonjuju podređenost potlačene klase, te dominaciju vladajuće. Prema Marxu, religija je slična drugim društvenim institucijama po tome što ovisi o materijalnoj i ekonomskoj stvarnosti u društvu. Zapravo, religija je samo ovisna o ekonomiji, ništa drugo - toliko da su stvarne vjerske doktrine gotovo nevažne. Marxova najpoznatija izjava o religiji proizlazi iz kritike Hegelove filozofije prava: *„Religija je uzdah od potlačenog stvorenja, čuvstvo bezdušnog svijeta, i duša bezdušnih okolnosti. To je opijum ljudi.“*¹⁸

Usprkos očitom bijesu prema religiji, Marx nije predstavio religiju kao primarnog neprijatelja radnika i komunista. Da je Marx smatrao religiju kao ozbiljnog neprijatelja, posvetio bi joj znatno više vremena. Marx govori kako je primarni cilj religije stvoriti iluzorne fantazije za siromašne. Ekonomska stvarnost ih spriječi da pronađu istinsku sreću u ovom životu, pa im religija kaže da je to u redu jer će u sljedećem životu pronaći istinsku sreću. Prema Marxu religija pruža utjehu ljudima u nevolji i na taj način im olakša, baš kao što ljudi koji su fizički ozlijeđeni osjećaju olakšanje kad im se daju određeni opijati. Problem je u tome što opijati ne popravljaju tjelesnu ozljedu - zaboravljamo samo na bol i patnju. To može biti u redu, ali samo ako pokušavamo riješiti temeljne uzroke boli. Isto tako, religija ne popravlja temeljne uzroke ljudske boli i patnje - umjesto toga, pomaže im da zaborave na patnju i „govori“ im da trebaju

¹⁷ Frank Dobbin, *Economic sociology*, str. 3

¹⁸ Bottomore, T.B., Rubel, M.: *Karl Marx selected writings in sociology and social philosophy*, McGraw-Hill Book, 1964.

gledati prema zamišljenoj budućnosti u kojoj će bol prestati umjesto da im odmah pomogne promijeniti trenutnu situaciju.¹⁹

4.3. MARXOVO OTUĐENJE

Marx smatra da je rad primarna ljudska djelatnost te da ljudska sreća i ispunjenje ovise o radu. Prema Marxu, rad može osigurati sredstva ili iskoristiti čovjekov puni potencijal ili pak može iskriviti njegovu prirodu i njegove odnose s drugima. Ideju o otuđenju rada Marx je razradio u svojim ranim radovima, posebice u *Ekonomsko-filozofskim rukopisima* (1844.). Pojam „otuđenje“ znači da radnici ne uspijevaju u svom radu i u proizvodima svoga rada pronaći zadovoljstvo te je, budući da ne može u svom radu izraziti svoju istinsku prirodu, radnik otuđen od sebe. Budući da je rad društvena djelatnost, otuđenje od rada je i otuđenje od ostalih. Marx je mišljenja da čovjek radom osigurava svoje potrebe, njime pokazuje svoju osobnost i svoju ljudskost. U zajednici u kojoj svatko radi da bi zadovoljio individualne potrebe, ali i potrebe drugih, rad može u potpunosti ispuniti čovjeka.

Glavni uzrok otuđenja Marx vidi u ekonomskom sustavu koji uključuje razmjenu dobara metodom robne razmjene. Kada novac postane sredstvo razmjene, proizvodi rada postaju samo roba za prodaju ili kupovinu odnosno postaju predmeti trgovine. Na taj način proizvod više nije sredstvo za zadovoljavanje potreba pojedinaca i zajednice i radnik se prema njemu odnosi kao prema otuđenom predmetu. Marx kaže da nas, ako se proizvodi rada počnu promatrati kao roba, tek mali korak dijeli od privatnog vlasništva, a ako do toga dođe, sustav privatnog vlasništva će dodatno povisiti razinu otuđenja. Radnik postaje otuđen od samoga sebe, a prema Marxu posljedica toga jest: *„Radnik se ne ispunjava u svom radu već se negira, osjeća se jadno, umjesto dobro, ne razvija slobodno duhovnu i psihičku energiju već je fizički iscrpljen i duhovno ponižen. Radnik stoga osjeća sebe kod kuće samo za vrijeme dokolice, dok se na poslu osjeća beskućnikom.“*²⁰ Posljedica otuđenja je i to da radnik radi samo kako bi

¹⁹ Haralambos, M., Holborn, M.: op. cit. str.484

²⁰ Bottomore, T.B., Rubel, M.: op. cit., str. 169

sebi i svojoj obitelji osigurao egzistenciju, a ne za dobrobit čitave zajednice odnosno više počinje gledati vlastite interese nego interese društva.

Kao što je i prije spomenuto, Marx je tvrdio kako je ekonomska baza temelj društva i ona je ta koja oblikuje društvo, a tu je bazu podijelio na dva dijela: sredstva za proizvodnju i proizvodne odnose. U kapitalizmu sredstva za proizvodnju odnose se na sve sirovine i strojeve koji su potrebni za proizvodnju industrijskih dobara, a proizvodni odnosi su društveni odnosi povezani s tim sredstvima. U kapitalizmu se odnosi dviju glavnih skupina u društvu prema sredstvima za proizvodnju temelje na odnosu vlasništva i nevlasništva. Radnici posjeduju samo vlastitu radnu snagu dok kapitalisti posjeduju sredstva za proizvodnju. Marx je vjerovao da kapitalistička baza rezultira visokom razinom otuđenja jer u takvom sustavu radnik ne posjeduje dobra koja proizvodi niti ima kontrolu nad njima te je poput svojih proizvoda i radnik, na neki način, sveden na razinu robe. U gospodarskim krizama, mnogi će radnici ostati bez posla i neće moći sebi priuštiti osnovne potrebe za život. Valja spomenuti i Marxov „najamni rad“ – sustav ropstva koji uključuje eksploataciju radnika. Bez rada nema bogatstva, ali bez obzira na tu činjenicu, radnici dobivaju tek maleni dio tog bogatstva dok veliki dio uzimaju kapitalisti. Za Marxa, glavne karakteristike kapitalizma su pohlepa i koristoljublje, a glavni cilj je maksimizacija profita. U takvom sustavu su i radnici i kapitalisti obuzeti samo vlastitim interesima i koristoljubljem.²¹

Prema Marxu, otuđenju radne snage pridonose mehanizacija proizvodnje i specijalizirana podjela rada, međutim isticao je da je prvi uzrok otuđenja kapitalizam, ne industrijalizacija. Masovna proizvodnja i mehanizacija dovode do toga da radnik postaje samo dodatak stroju, odnosno umanjuje se potreba za vještinama i inteligencijom. Sami rad gubi svoj individualni karakter, a od radnika se zahtijevaju samo najosnovnije i najjednostavnije stečene vještine. Industrijsko društvo zahtjeva veću i složeniju specijalizaciju rada a to znači da se radnici moraju specijalizirati za određeni posao kako bi zarađivali. Na taj način nema slobode i ispunjenja za radnika. U tom pogledu, Marx se nimalo ne podudara sa stajalištima Emila Durkheima o kojima ću kasnije nešto više reći.²²

²¹ Haralambos, M., Holborn, M.: op. cit., str. 681

²² Ibid, str. 681

KRAJ OTUĐENJA

Na osnovu Marxovih stavova o uzrocima otuđenja koje sam naveo možemo zaključiti i koje bi bilo njegovo rješenje problema otuđenosti, a to je stvaranje komunističkog ili socijalističkog društva u kojem će biti ukinuta specijalizirana podjela rada i u kojem će sredstva za proizvodnju biti u zajedničkom vlasništvu. U takvom bi sustavu, radnici istodobno proizvodili za sebe i za cjelokupnu društvenu zajednicu i na taj način zadovoljavali i vlastite i kolektivne potrebe.

5. UTJECAJ MAXA WEBERA NA RAZVOJ EKONOMSKE SOCIOLOGIJE

Max Weber rođen je u Erfurtu, Pruska (danas Njemačka). Weberov otac je bio uvelike uključen u javni život i stoga je njegov dom bio stalno uronjen u politiku i akademsku zajednicu. Godine 1882. upisuje se na Sveučilište u Heidelbergu, ali nakon dvije godine odlazi u Strassbourg odslužiti vojni rok. Nakon puštanja iz vojske, Weber je završio studij na Berlinskom sveučilištu gdje je doktorirao 1889. godine. Godine 1894. Weber je bio imenovan profesorom ekonomije na Sveučilištu u Freiburgu, a 1896. godine bio je na istom položaju na Sveučilištu u Heidelbergu. Njegova su se istraživanja u to vrijeme usmjerila uglavnom na ekonomiju i pravnu povijest. Nakon što je Weberov otac preminuo 1897. godine, Weber je postao sklon depresiji, nervozi i nesanicu, što mu je otežavalo ispuniti njegove dužnosti profesora. Naposljetku je podnio ostavku krajem 1903. godine. Također u 1903. godini, Weber je postao suradnik urednika časopisa *Arhiva za društvene znanosti i socijalnu skrb* u kojem je počeo objavljivati neke od svojih radova a najistaknutiji je njegov esej *Protestantska etika i Duh kapitalizma*, koji je ujedno postao njegovo najpoznatije djelo te je kasnije objavljen kao knjiga.

Godine 1912. neuspješno je pokušao organizirati ljevičarsku političku stranku za kombiniranje socijaldemokrata i liberala. Pri izbijanju Prvog svjetskog rata, Weber, u dobi od 50 godina, imenovan je kao rezervni časnik i bio je zadužen za organizaciju vojnih bolnica u Heidelbergu. Nakon što je pomagao u izradi novog ustava i osnivanju Njemačke demokratske stranke, Weber je postao frustriran politikom i nastavio podučavanje na Sveučilištu u Beču, a zatim na Sveučilištu u Münchenu.²³

Max Weber je bio najvažnija ličnost u začetcima ekonomske sociologije. Važna je i ekonomska i društvena narav glavnoga istraživačkog zadatka koji je Webera zaokupljao tijekom njegovog života, a to je shvaćanje podrijetla i prirode modernoga kapitalizma. U svojim radovima Weber je obilno primjenjivao opću interesnu analizu svoga vremena - koju je uvelike i poboljšao, uglavnom tako što ju je učinio više sociološkom.²⁴ Max Weber je radio i kao ekonomski povjesničar i kao ekonomist, stoga je imao dosta znanja za pokretanje ekonomske sociologije. Kao što je već navedeno,

²³ <https://www.biography.com/people/max-weber>

²⁴ Swedberg, R: op. cit., str. 11.

Weber je među utemeljiteljima sociologije bio jedini koji je pokušao položiti sustavne teorijske temelje za ekonomsku sociologiju, a to je učinio u drugom poglavlju *Ekonomije i društva*.

Weberov rad preusmjerio je ekonomsku analizu na institucije koje uvjetuju motive, ciljeve i mogućnosti ekonomske akcije koju je Marx zanemario. Weberova briga za državu mnogo je dublja od Marxove. Njegov fokus na društvenu akciju, postavio je ulogu institucija u ekonomskom životu u središnje mjesto njegove ekonomske sociologije. Premda je Weber imao boljeg razumijevanja odnosa između države i ekonomije od Marxa, njegova briga o tome kako institucije uvjetuju značenja koja pojedinci pridaju ekonomskom djelovanju zamagljuje načine na koje su ekonomske i političke institucije sustavno povezane na razini iznad pojedinca.²⁵

5.1. DRUŠTVENA STRATIFIKACIJA – WEBEROVSKA PERSPEKTIVA

Weber je tvrdio kako društvena stratifikacija proizlazi iz borbe za oskudne resurse u društvu. Iako je to shvaćao kao borbu koja se vodi oko ekonomskih resursa, ona također može uključivati i borbu za političku moć i prestiž. Kao i Marx, i Weber je shvaćao klasu na ekonomski način tvrdeći kako se klase razvijaju u tržišnim privredama u kojima se pojedinci natječu za ekonomsku dobit. Kako je Weber veliku važnost pridavao društvenom djelovanju, također je veliku važnost pridavao i ulozi ideja u oblikovanju društvenog života. Za razliku od Marxa, nijekao je da su ljudska djelovanja i mišljenja uvijek oblikovana materijalnim i ekonomskim silama što se može vidjeti i u njegovom u radu o protestantizmu kojim je pokazao da religija može uvelike utjecati na ekonomski sustav.

5.1.1. TRŽIŠNA SITUACIJA

Weber je klasu definirao kao skupinu pojedinaca koji imaju slični položaj u tržišnoj privredi i zahvaljujući toj činjenici primaju slične ekonomske nagrade. Prema Weberu „klasna situacija“ pojedinca je ustvari njegova „tržišna situacija“ što bi značilo da oni koji imaju sličnu klasnu situaciju imaju i slične šanse u životu. Ekonomski položaj

²⁵ Haralambos, M., Holborn, M.: op. cit., str. 54

pojedince direktno utječe na njegov izgled da stekne one stvari koje su definirane kao poželjne u njegovu društvu. Što se tiče klasa, Weber je, isto kao i Marx rekao da je glavna klasna podjela između onih koji posjeduju proizvodne snage i onih koji ih ne posjeduju. Tako će, tvrdi Weber, oni koji imaju znatno vlasništvo imati i najbolje izgled u životu. Ipak, Weber je vidio važne razlike u tržišnoj situaciji društvenih skupina bez vlasništva. Posebice vještine i usluge koje nude razna zanimanja imaju različitu tržišnu vrijednost. Primjerice, u kapitalističkom društvu direktori, upravitelji i drugi kvalificirani službenici imaju visoke plaće zbog potražnje za njihovim uslugama. U kapitalističkom društvu, Weber razlikuje sljedeće klasne skupine:

1. vlasnička gornja klasa
2. „bijeli ovratnici“ bez vlasništva
3. sitna buržoazija
4. manualna radnička klasa.²⁶

Za razliku od Marxa, Weber smatra kako su za formiranje klasa, osim vlasništva ili nevlasništva, bitni i drugi faktori. Posebice tržišna vrijednost vještina klasa koje nemaju vlasništva i ekonomske razlike koje iz toga proizlaze dostatne su da proizvedu različite društvene klase. Dok je Marx tvrdio kako će sitna buržoazija, odnosno vlasnici malih poduzeća potonuti u proletarijat, Weber tvrdi kako oni prelaze ili u „bijeke ovratnike“ ili u kvalificirane manualne radnike. Smatrao je i da se srednja klasa „bijelih ovratnika“ širi, a ne smanjuje razvojem kapitalizma. Također, u usporedbi s marksistima, Weber je odbacio njihovo shvaćanje o neizbježnosti proletrske revolucije i nije vidio nikakav razlog zašto bi oni u sličnoj klasnoj situaciji nužno morali razviti zajednički identitet, prepoznati zajedničke interese i poduzeti kolektivnu akciju da te interese zadovolje. Priznao je da zajednička tržišna situacija može biti temelj za kolektivnu klasnu akciju, ali je to vidio samo kao mogućnost.

5.1.2. STATUSNA SITUACIJA

Weber tvrdi da, osim klasa, postoje i druge osnove na temelju kojih se oblikuju skupine. Prema Weberu, skupine se stvaraju jer njihovi članovi imaju sličnu statusnu situaciju. Dok klasa upućuje na nejednaku distribuciju ekonomskih nagrada, status upućuje na

²⁶ Ibid, str. 57

nejednaku distribuciju društvene časti. Statusna skupina sastoji se od pojedinaca koji su nagrađeni sličnom količinom društvene časti i stoga im je zajednička statusna situacija. Za razliku od klasa, članovi statusnih skupina su uvijek svjesni svoje zajedničke statusne situacije. Weberova saznanja o statusnim skupinama su vrlo bitna jer upozoravaju da u određenim situacijama status, više od klase, čini temelj za oblikovanje društvenih klasa. Weberova analiza klasa i statusnih skupina pokazuje kako niti jedna teorija ne može u cijelosti objasniti njihov odnos koji je prema Weberu, vrlo kompleksan i mora se ispitivati u različitim društvima tijekom određenih razdoblja. Glede društvene stratifikacije, Marx je nastojao reducirati sve oblike nejednakosti na društvenu klasu i tvrdio je da klase oblikuju jedinu značajnu društvenu skupinu, dok Weber tvrdi da je to pitanje puno kompleksnije i da upućuje na raznolikiju sliku društvene stratifikacije.²⁷

5.2. INSTITUCIJE

Weberov rad nadahnuo je mnoge studije o tome kako društvene institucije, običaji i konvencije određuju ekonomsko ponašanje. U *Protestantskoj etici i Duhu kapitalizma* kao i u svojim raznim studijama o svjetskim religijama te u djelu *Ekonomija i društvo*, Weber je pokušao razumjeti običaje različitih društava te razmišljanja iza tih običaja. Tvrdio je da na uzroke ekonomskog ponašanja treba gledati šire, tvrdeći da na ekonomsko ponašanje utječu društvene institucije u različitim područjima - zakonu i državi, vjerskom sustavu i klasnom sustavu. Weber tvrdi da ekonomska analiza mora obuhvaćati ne samo "ekonomske pojave", nego i "ekonomski relevantne pojave" i "ekonomski uvjetovane pojave".

- Ekonomske pojave sačinjavaju ekonomske norme i institucije, koje su često svjesno stvorene u ekonomske svrhe i koje su ljudima znakovite prvenstveno zbog njihovih ekonomskih aspekta. Primjeri su korporacije, banke i burze.
- Ekonomski relevantne pojave jesu neekonomske pojave koje mogu utjecati na ekonomske pojave. Paradigmatski je primjer asketski protestantizam, kako je analiziran u *Protestantskoj etici*.

²⁷ Ibid, str. 56

- Ekonomski uvjetovane pojave jesu pojave na koje u stanovitoj mjeri utječu ekonomske pojave. Tip religije koju neka skupina obično usvaja, primjerice, djelomično ovisi o vrsti posla koju njezini pripadnici obavljaju. Dok se ekonomska teorija može hvatati samo s ekonomskim pojavama (u njezinoj racionalnoj viziji), ekonomska povijest i ekonomska sociologija mogu se nositi s ekonomski uvjetovanim i ekonomski relevantnim pojavama.²⁸

Weber je proučavao ekonomske pojave, te njihov utjecaj na tržište - kupce i prodavače, ali i konkurenciju. Poput mnogih drugih ekonomskih pojava, i tržište je usredotočeno na sukob ekonomskih interesa. No, prema Weberu razmjena nije jedino obilježje tržišta; postoji i konkurencija. Konkurenti se prvo moraju međusobno boriti da bi se doznalo tko je posljednji prodavač i tko posljednji kupac ("borba između konkurenata"). Scena za razmjenu uspostavlja se tek kada se ta borba riješi ("borba za razmjenu"). Jedino je racionalni kapitalizam usredotočen na modernu vrstu tržišta. U tzv. političkom kapitalizmu ključ za ostvarivanje profita jest u političkoj vlasti, koja davanjem povlasti ili na druge načine potpomaže privatne ekonomske interese.²⁹

Nešto drukčiji pristup Webera prema ekonomskom sociologiji i prema interesima može se naći u *Ekonomiji i društvu*, osobito u ključnom poglavlju o teorijskoj ekonomskoj sociologiji. Ekonomisti proučavaju čistu ekonomsku akciju, koju pokreću isključivo ekonomski interesi odnosno "želja za koristi", prema Weberovoj formulaciji. Ekonomski sociolozi, s druge strane, proučavaju društvenu ekonomsku akciju, odnosno akciju koju pokreću ekonomski interesi i koja je usmjerena prema drugim akterima. Društvene ekonomske akcije pokreću ne samo ekonomski interesi, nego i tradicije i emocije.³⁰ Ono što je Weber pokazao svojim djelima je to da su ekonomski običaji povezani sa širim društvenim institucijama - zakonom i državom, religijom i klasom.

5.3. UTJECAJ RELIGIJE NA DJELOVANJE POJEDINCA

Nedvojbeno najvažnije djelo Webera jest *Protestantska etika i duh kapitalizma*. Citat iz predgovora o tome kako idejni i materijalni interesi pokreću ljudske akcije, sažima

²⁸ Swedberg, R: op. cit., str. 13.

²⁹ Ibid, str. 16.

³⁰ Ibid, str. 15.

način kako Weber koristi pojam interesa da bi shvatio religiju. *Protestantska etika*, primjerice, usmjerena je na tu vrstu interesne analize, a to daje toj studiji njezinu osobitu boju. „*Pojedinog vjernika u asketskom protestantizmu pokreće želja da bude spašen (vjerski interes) i on djeluje sukladno tome. Radeći tako on slijedi “kolosijek” koji je postavila njegova religija. Iz različitih razloga, pojedinac počinje vjerovati da je metodički obavljen svjetovni rad sredstvo prema spasenju - a kad se to dogodi, njegov se vjerski interes spoji s njegovim ekonomskim interesom. Posljedica spajanja tih dvaju interesa na kolektivnoj razini golema je koncentracija ljudske energije koja pomaže u razbijanju vlasti tradicionalne religije nad ljudskim životima i u oslobađanju duha modernoga kapitalizma.*“³¹

PROTESTANTIZAM KAO KORIJEN KAPITALIZMA

U svom djelu *Protestantska etika i Duh kapitalizma*, Weber je pokušao dokazati da postoji odnos između kapitalizma i asketskog protestantizma. Tvrdeći da je asketski kalvinistički protestantizam prethodio razvoju kapitalizma, Weber je pokušao razumjeti motive asketskih protestanata da prihvate kapitalističko ponašanje. Njegovo mišljenje bilo je to da je protestantima glavni motiv bio uvjeriti sebe da su predestinirani za u raj. Weber je vjerovao da društvene akcije, naročito one u kojima je uključen veliki broj ljudi koji se ponašaju na sličan način, mogu dovesti do velikih društvenih promjena, primjerice, nastanka kapitalizma pa sukladno toj tvrdnji, Weber pokušava dokazati kako se kapitalizam najprije razvio u onim državama u kojima je religija imala važnu ulogu jer je, prema Weberu, upravo religija olakšavala i poticala razvoj kapitalizma. Weber je tvrdio da asketski protestanti imaju drukčiji stav prema bogatstvu i da je upravo takav stav tipičan za kapitalizam. Kaže kako je bit kapitalizma „*težnja za stjecanjem zarade i uvijek iznova novog i novog profita*“. U osnovici kapitalističke prakse je duh kapitalizma: skupina ideja, etičkih načela i vrijednosti. Weber predstavlja duh kapitalizma citatima Benjamina Franklina: „Upamtite da je vrijeme novac.“ Besposličarenjem i gubljenjem vremena gubi se novac. „Upamtite da je ugled novac.“ Ako je čovjek „mudar i pošten“, to će mu donijeti ugled kao i vraćanje dugova na vrijeme. Poslovni se čovjek mora ponašati „marljivo i štedljivo“, a „točnost i pravičnost“ važna su komponenta poslovanja.³²

³¹ Swedberg, R: op. cit., str. 13

³² Frank Dobbin, Economic sociology, str. 7

Prema Weberu, protestanti su poticali dva glavna svojstva kapitalističke industrije, a to su standardizacija proizvodnje i specijalizirana podjela rada. Asketski protestantizam omogućio je akumulaciju kapitala, investicije i reinvestiranje te rezultirao stvaranjem poslova koji su se širili i time stvarali kapitalističko društvo.³³

5.4. BIROKRACIJA I RACIONALIZACIJA

Dominantne institucije industrijskog društva za Webera predstavljaju birokratske organizacije. Weber je shvaćao birokraciju kao organizaciju s hijerarhijom plaćenih službenika, zaposlenih na puno radno vrijeme koji oblikuju zapovjedni lanac. Birokracija se bavi upravljanjem, kontrolom i koordinacijom složenog niza zadataka, a prema Weberu, razumijevanje procesa birokracije ključno je za procjenu prirode modernog društva. Kako bi bolje razumjeli Weberovo shvaćanje birokracije, polazimo od njegove općenite teorije društvene akcije kojom je tvrdio da svakom ljudskom akcijom upravljaju značenja. To bi značilo da, ako želimo razumjeti zašto je poduzeta neka akcija, prvo moramo procijeniti značenja i motive koji su utjecali na njezino poduzimanje. Tako je Max Weber, prema značenjima na kojima se zasnivaju, odredio različite tipove djelovanja, a to su: afektivno ili emocionalno djelovanje, tradicionalno djelovanje te racionalno djelovanje. Afektivno ili emocionalno djelovanje, kao što i sama riječ kaže, potječe iz emocionalnog stanja pojedinca u određenom trenutku. Tradicionalno djelovanje temelji se na ustanovljenom običaju. Pojedinci djeluju na određeni način zbog navike koja je u njih ugrađena i oni nemaju prave svijesti o tome zašto nešto čine. Treći tip djelovanja je racionalno djelovanje i ono uključuje jasnu svijest o cilju. Racionalno djelovanje je, prema Weberu „metodičko postizanje definitivno zadanoga i praktičnog cilja pomoću sve preciznije kalkulacije sredstava“.³⁴

Prema Weberu, upravo je taj racionalni tip djelovanja karakterističan za moderno industrijsko društvo te smatra kako je prisutan u različitim područjima kao što su poslovanje, državna uprava, obrazovanje, znanost itd. Tvrdio je kako racionalno djelovanje postaje sve dominantnije te je taj proces nazvao „procesom racionalizacije“.

³³ Haralambos, M., Holborn, M.: op. cit., str 1035.

³⁴ Ibid, str. 856

Tipičan primjer racionalnog djelovanja jest birokracija. Birokratska organizacija ima jasno definiran cilj s preciznom kalkulacijom sredstava koja su potrebna da se taj cilj postigne. Birokraciju tako možemo definirati kao racionalno djelovanje u institucionalnom obliku.

IDEALNI TIP BIROKRACIJE

Kao i tri tipa djelovanja, Weber je identificirao i tri tipa vlasti: karizmatična vlast, tradicionalna vlast i racionalno-zakonska vlast. Weberovu birokraciju predstavlja racionalno-zakonska vlast koju on definira kao „*hijerarhijsku organizaciju racionalno smišljenu kako bi se koordinirao rad mnogih pojedinaca koji obavljaju administrativne zadatke većih razmjera i ostvaruju ciljeve organizacije*“.³⁵ Weber je tvrdio kako se birokracije u modernom industrijskom društvu razvijaju upravo prema tom „idealnom“ tipu birokracije čiji su glavni elementi:

1. Kompleksni zadaci podijeljeni su na više manjih zadataka i svaki administrativni službenik ima jasno definirano područje odgovornosti.
2. Određen je lanac zapovijedanja i odgovornosti pri čemu su službenici odgovorni svom nadređenom.
3. Djelovanjem birokracije upravljaju pravila koja jasno definiraju ovlasti pojedinačnih službenika u hijerarhiji i nameću disciplinu i kontrolu.
4. Aktivnostima birokrata upravljaju pravila, a ne osobna razmatranja. Djelovanja su racionalna, a ne afektivna.
5. Službenici su zaposleni na temelju njihovog tehničkog znanja i vještina. Oni postaju plaćeni zaposlenici, a njihovo zanimanje prerasta u karijeru. Napredovati mogu na osnovu radnog staža ili na postignućima.
6. Razdvajaju se privatni i službeni dohodak odnosno zaposlenici ne posjeduju bilo koji dio organizacije za koju rade, niti mogu koristiti svoj položaj za privatne interese.

Iako je Weber naveo sve dobre strane birokracije, bio je također svjestan da i birokracija ima svojih mana. Stroga specijalizacija rada i strog nadzor nad službenicima za njega predstavlja ograničavanje ljudske slobode. Predvidio je

³⁵ Ibid, str.652

mogućnost da će radnici biti žrtve svoje specijalizirane rutine koja sprječava njihovu kreativnost i individualnu inicijativu. Tako će oni postati, tvrdi Weber, „specijalisti bez duha“. No, unatoč navedenim manama birokracije, Weber je i dalje smatrao kako je birokracija ključna za razvoj modernog industrijskog društva i za učinkovito funkcioniranje ekonomskih i državnih poduzeća.³⁶

5.5. WEBEROV UTJECAJ NA NOVU EKONOMSKU SOCIOLOGIJU

Max Weber napisao je niz radova iz područja ekonomske sociologije koji su po prirodi bili povijesni i komparativni, a poslije njegove smrti takvi su radovi više-manje nestali iz agende ekonomske sociologije. U razdoblju nove ekonomske sociologije postoji nekoliko pokušaja da se weberovska tradicija povijesno-komparativnih istraživanja obnovi, no vjerojatno će trebati nekoliko generacija učenosti kako bi se to ostvarilo. Suvremeni ekonomski sociolozi nastoje ponovno izgraditi taj povijesno-komparativni pristup ekonomskim temama zbog toga što su i Weber, ali i drugi znanstvenici dokazali da se pomoću takvog pristupa mogu dobiti vrlo dobri znanstveni radovi. Drugi razlog je to što takva vrsta istraživanja predstavlja područje na kojem ekonomska sociologija ima komparativnu prednost u odnosu na glavnu struju ekonomske znanosti. Zbog svoje pretpostavke da postoji samo jedan učinkovit i racionalan način djelovanja, glavna struja ekonomske znanosti nije sklona povijesnom pristupu i također je nesklona primjeni komparativnog pristupa.³⁷

³⁶ Ibid, str. 858

³⁷ Swedberg, R: op. cit., str. 12.

6. UTJECAJ EMILA DURKHEIMA NA RAZVOJ EKONOMSKE SOCIOLOGIJE

Emile Durkheim živio je u razdoblju od 1858. do 1917. godine. Durkheim je u usporedbi s Weberom i Marxom, puno manje pisao o ekonomskim temama i manje je doprinio razvoju ekonomske sociologije. Mada nije bio stručnjak za ekonomiju i nikada nije predavao ekonomiju, Durkheim je ipak proučio mnoga važna djela u tom području, poput radova koje su napisali Adam Smith, Mill, Say, Sismondi, Schmoller i Wagner. Snažno je podržao projekt razvitka ekonomske sociologije time što je poticao neke svoje studente da se specijaliziraju u tom području te rutinski uvrštavao sekciju o ekonomskoj sociologiji u svoj časopis, *L'Année Sociologie* (Sociološki godišnjak).³⁸ U jednom svom članku o zadacima sociologije i njezinih raznih potpodručja, Durkheim je dao sljedeću definiciju ekonomskoj sociologiji:

*Napokon, postoje ekonomske institucije: institucije u vezi s proizvodnjom bogatstva (kmetstvo, zakupnička zemljoradnja, korporativna organizacija, proizvodnja u tvornicama, u mlinovima, kod kuće i tako dalje), institucije u vezi s razmjenom (trgovačke institucije, tržišta, burze i tako dalje). One tvore prirodnu predmetnu građu ekonomske sociologije.*³⁹

Durkheimov rad kojeg najviše povezujemo s ekonomskom sociologijom jest njegova doktorska disertacija *O podjeli društvenog rada* iz 1984. godine. Središnji je argument toga djela da se zapadno društvo razvilo od neizdiferencirana stanja do razvijene podjele rada. Ekonomisti poput Adama Smitha, ističe Durkheim, gledaju na podjelu rada isključivo kao na ekonomsku pojavu i osobito ih fascinira porast proizvodnje i sve što iz toga proizlazi. Međutim, to što ekonomisti ne uspijevaju vidjeti jest društvena dimenzija podjele rada - kako ona može pomoći integrirati i povezati društvo, stvaranjem mnoštva ovisnosti. Kako se društvo razvija prema složenijoj podjeli rada, mijenja se i pravni sustav. Od pretežno represivne naravi, s izvorištem u kaznenom zakonu, pravni sustav sada prelazi na nadoknadivost i počiva na zakonu ugovora. U djelu *Rasprava o ugovoru*, Durkheim ističe i to da je iluzorno povjerovati, kao što je Herbert Spencer povjerovao, da društvo može funkcionirati jednostavno ako svi pojedinci slijede svoje privatne interese i u skladu s time sklapaju ugovore. Durkheim

³⁸ Swedberg, R: op. cit., str. 17.

³⁹ Ibid, str. 18.

napominje: *“ako zajednički interesi zbližavaju ljude, to je samo na nekoliko trenutaka-samointeres je najnepostojaniji na svijetu”*. Spencer također krivo shvaća prirodu ugovora. Prema Durkheimu, ugovori neće biti učinkoviti u društvu u kojem pojedinci mogu činiti što god žele, nego samo u društvu u kojem je samointeres obuzdan i podređen društvu u cjelini. *“Ugovor nije dostatan po sebi, nego je moguć tek zbog regulacije ugovora, koja je društvena po podrijetlu”*.⁴⁰

Durkheim je bio vrlo svjestan uloge interesa u ekonomskom životu, te je u *Osnovnim oblicima vjerskog života* naglasio da je glavni poticaj za ekonomske akcije uvijek bio privatni interes. Ta činjenica, međutim, ne znači da je ekonomski život tek samointeres i da je lišen moralnosti: *„Ostajemo (u svojim ekonomskim poslovima) u odnosu s drugima; navike, ideje i sklonosti koje je obrazovanje utisnulo u nas, i koje obično vladaju našim odnosima, ne mogu nikada biti sasvim odsutne”*. No i u tom slučaju, društveni element ima još jedno izvorište, osim ekonomije, i napokon će se istrošiti i nestati ako se povremeno ne obnovi. I obnoviti se može jedino ako ljudi zaborave ekonomiju i povežu se u kolektivne djelatnosti tek radi toga da budu zajedno. Ako se to ne učini, društvo će usahnuti - i napokon, usahnut će i ekonomija. Ekonomska znanost, ako ikada želi postati znanošću, mora postati granom sociologije. Kritizirao je ideju o homo economicusu zato što je smatrao da se ekonomski sadržaj ne može razdvojiti od društvenoga života i da se zanemaruje uloga društva.⁴¹

U svojim djelima nije bio izričito zabrinut zbog ekonomije, ali njegov pozitivistički institucionalizam ga je prisilio na razmatranje odnosa između države i ekonomije. Durkheim je kritizirao utilitarnu viziju ljudskog djelovanja i stavljao je mnogo veći naglasak na institucionalne preduvjete tržišno orijentiranog djelovanja. Durkheim se dosta namučio kako bi pokazao da podjela rada nije rezultat individualno utemeljenog djelovanja, nego prije toga preduvjet za takvo djelovanje. Bio je osobito zabrinut negativnim učincima kapitalizma koji proizlaze iz nedostatka razvoja odgovarajuće institucionalne strukture.

⁴⁰ Ibid, str. 20.

⁴¹ Ibid, str. 20.

6.1. DRUŠTVENE MREŽE

Durkheim je razvio teoriju po kojoj društvena lokacija određuje identitet pojedinca i način na koji će se on ponašati. Durkheim istražuje kako društvene mreže i društvene uloge variraju u različitim društvima, a velik dio novijih radova u ekonomskoj sociologiji temelji se upravo na njegovim saznanjima. Durkheim je pokušao razumjeti pojavu industrijskog kapitalizma kroz konkretne društvene mreže koje su dovele do povećane podjele rada. Za Durkheima, društvene mreže dale su pojedincima uloge i pravila koja su slijedili u ekonomskom životu. Durkheim je proučavao društvene mreže u različitim društvima, od totemskih, plemenskih društava Južnog Pacifika do sve do složenih industrijskih društava Europe početkom dvadesetog stoljeća. Istraživao je kako je društvena privrženost restrukturirana industrijalizacijom, budući da su pojedinci razvili privrženost prema njihovim radnim ili profesionalnim grupama, a ne samo prema njihovim lokalnim zajednicama. Prema Durkheimovom mišljenju, ekonomsko ponašanje oblikovala je društvena uloga, a u suvremenim društvima identitet uloge formiran je profesijom. Ljudi se poistovjećuju s onima koji se nalaze u njihovom zanimanju te se ponašaju prema profesionalnim pravilima i normama.⁴²

6.2. PODJELA RADA

O podjeli društvenog rada Durkheimov je glavni objavljeni rad i onaj u kojem je predstavio pojam anomalije, ili sloma utjecaja društvenih normi na pojedince unutar društva. U svom djelu Durkheim raspravlja o tome kako je podjela rada korisna za društvo zato jer povećava reproduktivnu sposobnost, vještinu radnika i stvara osjećaj solidarnosti među ljudima. Jedna od Durkheimovih glavnih briga u ovom djelu bila je bojazan da bi ekonomski napredak zapadnih zemalja poput Francuske u kasnom 19. stoljeću, zbog oslobađanja pohlepe pojedinaca, mogao razbiti društvo. U Durkheimovu djelu to je pitanje često sročeno u smislu privatnih interesa protiv općega interesa. Primjerice, tvrdi se da je podređivanje zasebnih interesa općem interesu samo izvorište svih moralnih djelatnosti. Podjela rada nadilazi ekonomske interese; ona također uspostavlja društveni i moralni poredak unutar društva.

⁴² Dobbin, F.: „Economic sociology“, Harvard University, 2007., p. 326.

6.2.1. DRUŠTVENA SOLIDARNOST

Prema Durkheimu postoje dvije vrste društvene solidarnosti: mehanička solidarnost i organska solidarnost. Mehanička solidarnost povezuje pojedinca s društvom bez posrednika. To jest, društvo je organizirano kolektivno, a svi članovi grupe dijele ista uvjerenja. Veza koja povezuje pojedinca s društvom je ta kolektivna svijest odnosno zajednički sustav vjerovanja (predindustrijsko društvo). S druge strane, s organskom solidarnošću, društvo je sustav s različitim funkcijama koje su ujedinjene određenim odnosima (industrijsko društvo). Svaki pojedinac mora imati posebnu funkciju i svoju osobnost. Individualnost raste kako dijelovi društva rastu. Dakle, društvo postaje učinkovitije pri kretanju u sinkronizaciji. Prema Durkheimu, što je društvo primitivnije, to je više karakterizirano mehaničkom solidarnošću. Članovi takvog društva dijele ista uvjerenja i morale. Budući da društva postaju naprednija i civiliziranija, pojedini članovi tih društava postaju sve izdvojeniji. Kako ta društva razvijaju svoje podjele rada, solidarnost postaje sve više organska.⁴³

Dok je Marx smatrao podjelu rada faktorom koji razdvaja, Durkheim je vjerovao da ona može povećati međusobnu ovisnost članova društva i tako ojačati društvenu solidarnost. Društvo ne možemo razumjeti bez razumijevanja zakona o podjeli rada i značenja tog zakona za opstanak i razvoj društvenog sustava. Durkheim smatra da, bez podjele rada nema povećanja proizvodnih snaga, nema obrazovanja niti specijalizacije pojedinaca i grupa, nema materijalnog ni duhovnog razvitka, a što je, prema njegovu mišljenju, najvažnije - bez društvene podjele rada ne može se ostvariti društvena kohezija i solidarnost društvenih odnosa na višem stupnju razvoja društva. Podjela društvenog rada omogućuje postojanje organske solidarnosti. Promatrano sa stajališta cjeline pojedinci i grupe se odriču dobrovoljno ili kroz različite oblike prisile dijela svoje autonomije da bi se uklopile u djelatnosti koje su nužne za funkcioniranje globalnog sistema. Funkcionalna diferencijacija je u svezi sa strukturalnom diferencijacijom, gdje su pravne, političke, državne, ekonomske i druge djelatnosti izdanak određenih strukturalnih cjelina koje su zatim segmenti većih cjelina. Mehanički tip solidarnosti nastaje integracijom po strukturi istih segmenata koji zadržavaju svoju autonomiju, gdje smanjivanje autonomije označava početak individualizacije djelatnosti i razbijanje segmenata. Strukturalna diferencijacija znači izdvajanje

⁴³ <https://www.thoughtco.com/>

društvenih grupa sa specifičnom djelatnošću. Detaljnu razradu strukturalnog diferenciranja društva istraživali su Durkheimovi učenici više nego on sam. Njegova je zasluga, međutim, što je ukazao na značenje profesionalnih grupa u suvremenom društvu. On smatra da individualna i grupna proizvoljnost i neprilagođenost funkcionalnim potrebama društvenog sistema ne može biti uklonjena nikakvom akcijom koje su do sada poduzimane. Moralnu i društvenu krizu sistemi neće ublažiti političkim, ekonomskim niti bilo kojim drugim akcijama. Tu mogu pomoći samo profesionalne grupe ako obrasce vlastitog ponašanja nametnu društvenoj zajednici. Profesionalna pravila ponašanja su, bez sumnje, iznad paternalističkih i birokratskih normi, koje daju osnovni ton modernom društvu. Evo što u tom smislu kaže Durkheim: „*profesionalna reglementacija ne samo da, po svojoj prirodi, ometa polet individualnih raznolikosti manje od svake druge organizacije, nego ga, povrh toga, ometa sve manje i manje.*“⁴⁴

Durkheimova napomena o profesionalnom duhu koji će prevladati u modernom društvu ima svoju težinu osobito kad pomislimo na postojanje više od sedamdeset tisuća različitih zanimanja u svijetu čije ponašanje uvelike ovisi o neprofesionalnim elementima koji su dominantni u postojećim društvima. Usporedimo ukratko Durkheimov pristup s marksističkim. Uzroke podjele rada oba slično tretiraju, premda je Marx dao neke elemente koji sociologijsko objašnjenje čine potpunijim, osobito dovodeći u vezu podjelu rada i proizvodne snage. No, Marx je pokušao antropologijski utemeljiti kategoriju podjele rada. Ona izvire iz biti društvenog rada kao takvog pa je, prema tome, logičan ovaj Marxov zaključak: „*podjela rada i vlasništvo su identični izrazi...*“⁴⁵ Iz ovoga slijedi da je trajanje građanskog ili klasnog društva neminovno sve dok se ne ukine podjela rada, jer postojanje podjele rada znači otvoreno ili skriveno postojanje privatnog ili grupnog vlasništva kao imanentne strukture, koju manifestna struktura može u nedogled prikrivati. Stoga je podjela rada najbolji indikator klasnosti društva. Durkheim je svojim djelom *O podjeli društvenog rada* pomogao u teorijskom razrješavanju dilema oko podjele rada, a time i pružio bolji uvid u skrivene društvene strukture.

⁴⁴ Durkheim, E.: **O podjeli društvenog rada**, Prosveta, Beograd, 1972., str. 302

⁴⁵ Karl Marx i Friedrich Engels, »Rani radovi«, Naprijed, Zagreb, 1961., str. 354

6.2.2. ANOMIJA

Mada je Durkheim pozdravio taj novi naglasak na individualnoj slobodi, istodobno ga shvaća i kao prijetnju jedinstvenosti društva jer teži potkopavati osjećaj dužnosti i odgovornosti prema drugima – što su faktori koje je Durkheim smatrao bitnima za društvenu solidarnost. Vjerovao je kako su specijalizirana podjela rada i nagla ekspanzija industrijskog društva prijetnja društvenoj solidarnosti. One pokazuju tendenciju da rezultiraju „anomijom“, što doslovce prevedeno, znači odsutnost normi. Anomija se javlja kada je društvena kontrola slaba, kad moralne obaveze koje obuzdavaju pojedince i reguliraju njihovo ponašanje nisu dovoljno jake za uspješno djelovanje. Durkheim je zapazio niz pojava koje upućuju na pojavu anomije u industrijskim društvima potkraj 19. st., posebno visoku stopu samoubojstva, raspada brakova i industrijskih sukoba – štrajkova. Takvo ponašanje upućuje na raspad normativne kontrole. Više je razloga zbog kojih industrijsko društvo stvara anomiju. Obilježavaju ga nagle društvene promjene koje izazivaju poremećaje normi što upravljaju ponašanjem. Ne samo nagle društvene promjene već i sama specijalizirana podjela rada teži rezultirati anomijom. Ona potiče individualizam i sebične osobne interese, budući da se temelji na individualnim razlikama, a ne na sličnostima. Pojedinaac je sklon sam upravljati vlastitim ponašanjem, umjesto da ga usmjerava i drži u stezi sustav zajedničkih normi.⁴⁶ Durkheim je svojim djelom otvorio čitav niz pitanja koja su i danas aktualna u ekonomskoj sociologiji. Narav industrijskog rada od Durkheima do danas jako se izmijenila. Rad nije samo ekonomska djelatnost. On je u međuvremenu postao mješavina umijeća, stavova, statusa i moći. Skupine ljudi povezanih u procesu rada čine veliku mrežu socijalnih odnosa.

⁴⁶ Haralambos, M., Holborn, M.: op. cit. str.698

7. ZAKLJUČAK

Karl Marx, Emile Durkheim i Max Weber imali su značajan utjecaj na razvoj ekonomske sociologije i bez njih ona ne bi bila ono što jest. Njihove su ideje još uvijek korisne iako su razvijene pred više od sto godina. Nastojali su shvatiti suvremenost usporedbom pred kapitalističkog društva s kapitalizmom. Karl Marx istraživao je prijelaz iz feudalizma u kapitalizam; Weber je istraživao kapitalistički impuls koji je nastao s protestantizmom; a Durkheim se posvetio rastu kapitalističke podjele rada. Webera se smatra najvažnijim teoretičarom iz područja ekonomske sociologije jer je svojim djelima uvelike pridonio razvijanju iste. Za njegove stavove možemo reći da se oštro suprotstavljaju stavovima Karla Marxa i ostalih marksista koji su tvrdili da ekonomija upravlja društvom. Weber je pozornost usmjerio na to kako ideje (posebice ideje iz područja religije) i institucije uvelike mogu utjecati na ekonomiju. U svojim ranim radovima puno je pažnje posvetio istraživanju ekonomske povijesti, prava ali i same ekonomije tako da možemo reći da je bio stvoren za pokretanje ekonomske sociologije. Njegovo djelo *Protestantska etika* značajna je po analiziranju kako idejni i ekonomski interesi potiču ljudsko djelovanje. Karl Marx zasigurno je jedan od najznačajnijih teoretičara u povijesti sociologije pa samim time možemo zaključiti da je imao utjecaja i na ekonomsku sociologiju. Njegove teorije o ekonomiji, politici i društvu poznate pod nazivom *marksizam*, snažno su utjecale na socijalističke pokrete diljem svijeta ali i na mnoge ekonomske i društvene teorije koje su nastale nakon njegove smrti. Emile Durkheim imao je nešto slabiji utjecaj na razvoj ekonomske sociologije od Marxa i Webera, ali i on se isto smatra jednim od ključnih osoba u razvitku iste. Na ekonomsku sociologiju najviše je utjecao analizirajući podjelu rada te njezin utjecaj na ponašanje pojedinaca i društva općenito. Zaključno, možemo reći da je ekonomska sociologija nastala i razvijala se na temelju rada Marxa, Durkheima i Webera.

POPIS LITERATURE

KNJIGE:

1. Bottomore, T.B., Rubel, M.: **Karl Marx selected writings in sociology and social philosophy**, McGraw-Hill Book, 1964.
2. Durkheim, E.: **O podjeli društvenog rada**, Prosveta, Beograd, 1972.
3. Haralambos, M., Holborn, M.: **Sociologija (teme i perspektive)**, Golden marketing, Zagreb, 2002.
4. Kalanj, R.: **Ekonomska sociologija i problem tržišta**, Soc. ekol. Vol. 19, No. 3, Zagreb, 2010.
5. Marx, K., Engles, F.: **Rani radovi**, Naprijed, Zagreb, 1961.
6. Swedberg, R.: **Načela ekonomske sociologije**, Mate d.o.o., Zagreb, 2006.

IZVORI S INTERNETA:

1. Britanica: <<https://www.britannica.com/>>
2. Biography: <https://www.biography.com>
3. Thoughtco: <https://www.thoughtco.com/>

ČLANCI I RASPRAVE:

1. Dobbin, F.: „Economic sociology“, Harvard University, 2007.

SAŽETAK

Ekonomska sociologija nastala je kao novi pristup u analizi ekonomskih pojava posebno naglašavajući ulogu koju gospodarska struktura i institucije imaju na društvo, kao i utjecaj koji društvo ima na prirodu gospodarskih struktura i institucija. Obuhvaća proučavanje društvenih uzroka i posljedica različitih ekonomskih pojava. Od svog nastanka, ekonomska je sociologija doživjela dva vrhunca: u razdoblju od 1890. do 1920. , odnosno u doba kada su se svi sociolozi zanimali za ekonomiju i pisali o njoj te od početka 1980. godine pa nadalje. Klasično se razdoblje odnosi na kraj 19. odnosno početak 20. stoljeća. Nakon 1920. godine ekonomska sociologija polako oslabljuje te je nakon puno godina zapostavljenosti, ponovno oživjela tek 1980-ih godina i razvija se i dan danas i to nazivamo razdobljem nove ili suvremene ekonomske sociologije. U klasičnoj se ekonomskoj sociologiji najviše raspravljalo o radovima Marxa, Webera i Durkheima, te Tocquevillea i Simmela, ali je nedvojbeno najvažnije djelovanje Maxa Webera čiji su radovi temelj rane ekonomske sociologije. On je prvi pokušao sustavno razraditi ekonomsku sociologiju. Karl Marx bi je zaokupljen ulogom ekonomije u društvu stoga je razvio teoriju u kojoj je ekonomija određivala opću evoluciju društva. Marxovo polazište u njegovim radovima jesu rad i proizvodnja, a proučavao je ekonomske podloge klasnih odnosa i političke aktivnosti. Svojim radom nastojao je osigurati opći teorijski okvir za razumijevanje dinamike kapitalizma. Njegova opća teorija ekonomskog razvoja predložila je stavljanje klase u središte analize. Max Weber proučavao je podrijetlo ekonomskih institucija i ekonomskog ponašanja. Njegov fokus na društvenu akciju, postavio je ulogu institucija u ekonomskom životu u središnje mjesto njegove ekonomske sociologije. Emile Durkheim proučavao je rast kapitalističke podjele rada. Istraživao je kako društvene mreže i društvene uloge variraju u različitim društvima, a velik dio novijih radova u ekonomskoj sociologiji temelji se upravo na njegovim saznanjima. Durkheim je pokušao razumjeti pojavu industrijskog kapitalizma kroz konkretne društvene mreže koje su dovele do povećane podjele rada. Durkheim je za razliku od Marxa i Webera, manje pisao o ekonomskim temama ali je i on imao veliki utjecaj na razvitak ekonomske sociologije. Na teorijama Marxa, Durkheima i Webera izgrađena je ekonomska sociologija kakvu danas poznajemo.

Ključne riječi: ekonomska sociologija, Karl Marx, Emile Durkheim, Max Weber

SUMMARY

Economic sociology has emerged as a new approach to the analysis of economic phenomena, especially emphasizing the role that the economic structure and institutions have on society, as well as the influence which society has on the nature of economic structures and institutions. That is a study of social causes and consequences of different economic phenomena. Since its inception, economic sociology has experienced two climaxes: from 1890 to 1920, when all sociologists were interested in the economy and wrote about it and from the beginning of 1980's to today. The classic period refers to the late 19th and early 20th century. After 1920, economic sociology slowly weakened and after many years of neglect it was revived in the 1980's and still developing today as the period of new or modern economic sociology. In classical economic sociology was most discussed about the works of Marx, Weber and Durkheim, and Tocqueville and Simmel. The most important is activity of Max Weber whose works are the base of early economic sociology. He first tried to systematically elaborate economic sociology. Karl Marx was preoccupied with the role of economics in society so he developed a theory in which the economy determinate the general evolution of society. Marx starting points in his works were labor and production and he studied the economic backgrounds of class relations and political activities. Through his work he sought to provide a general theoretical framework for understanding the dynamics of capitalism. His general theory of economic development suggested placing the class at the center of the analysis. Max Weber studied the origin of economic institutions and economic behavior. His focus on social action has set the role of institutions in economic life at the center of his economic sociology. Emile Durkheim studied the growth of capitalist division of labor. He studied how social networks and social roles vary in different societies, and a lot of recent works in economic sociology is based on his findings. Durkheim tried to understand the appearance of industrial capitalism through concrete social networks that led to an increased division of labor. Durkheim, unlike Marx and Weber, wrote less about economy, but he also had a big influence on the development of economic sociology.

The economic sociology that we know today is built on the theories of Marx, Durkheim and Weber.

Keywords: economic sociology, Karl Marx, Emile Durkheim, Max Weber